

HERMENEVS

3^e JAARGANG, AFL. 10 — 15 JUNI 1931

Nederlandsche Dichters

De redactie heeft het voornemen in den volgenden jaargang een reeks artikelen te publiceeren, waarin zal worden nagegaan, op welke wijze zich de invloed der antieke litteratuur in de Nederlandsche poëzie oer periode van 1880 heeft gemanifesteerd.

Tot haar genoegen heeft Prof. Dr. J. Prinsen J.Lzn zich bereid verklaard een inleidende beschouwing aan dit onderwerp te wijden, waarin de groote lijnen zullen worden geschetst. In een serie korte monographieën zullen daarna verschillende dichters afzonderlijk besproken worden, waarvoor de heeren Dr. M. R. J. Brinkgreve, Dr. W. J. W. Koster, Prof. Dr. W. E. J. Kuiper, A. Reichling S.J., P. van Schilfgaarde en Prof. Dr. A. Slijpen S. J. reeds een bijdrage hebben toegezgd.

REDACTIE.

Bodeverhaal; zelfmoord van Antigone en Haemon

(Sophocles' Antigone vs. 1155—1352)

Inleiding.

Na de veroordeeling van Antigone zingt het koor een Noodlotslied, waarvan de eerste strofe luidt:

„Welzalig, wie nimmer het leed des levens smaakte.
Want wiens huis door goddelijke toorn wordt geslagen,
Niets onthoudt hem het Noodlot, dat meert van geslacht op
Zoo teistert zee de Noorderstorm, [geslacht.
Die, uit Thracië aangevlaagd,
De golven dreunend over de duistere diepte jaagt,
En 't water kleurt met 't omgewoelde
Zand des bodems. Stormgeslagen,
Steunend loeien de gebeukte kusten.

's Konings zoon Haemon, de verloofde van Antigone, treedt nader om Kreon tot andere gedachten te brengen. Hij begint met een be-

tuiging van respect voor zijn vader en eindigt met een hartstochtelijke bedreiging, die 't koor bezorgd doet zeggen:

„De man, o Heer, is haastig heengesnel in toorn,
Het hart tilt over smart op dezen leeftijd zwaar.”

De koning blijft onverbiddelijk, ondanks de bedreiging van zijn zoon, dat hij hem nimmer weer zal zien. Dan bezingt het koor de zegenrijke en onheilstichtende macht der liefde in een lied, waarvan de eerste strofe luidt:

„O leefde, onverwinbaar in strijd;
O, gij, die U stort op Uw buit.
Die slaapt op het teedere rood
Der bloeiende meisjeswang.
Die zwerver zijt ver over zee,
Doler in hofrijk land.
En geen enkle der goón is ontkoombaar U,
Noch een der kortstondige menschen.
En buiten zichzelfe brengt gij hen
Die U bezitten.”

Als nu Antigone levend ten grave geleid wordt, hoort men haar hartroerend klagen. Haar fierheid is gebroken. Tot de daad had ze den moed, tot den dood niet meer. Het leven vol leed woog haar zwaar. De dood vlak voor oogen nog zwaarder. In haar isolement lag haar kracht. De volstreckte verlatenheid is haar een marteling. Het sterke geloof in de verhevenheid van haar daad deed haar hoogmoedig het leven verachten. Het gevoel van godverlatenheid in het aangezicht der eenzame opsluiting doet haar kleinmoedig het leven betreuren. Haar eens zoo zelfverzekerd geloof wankelt. Het koor spreekt in de haar eigen moedige toon sterkend tot haar» Diezelfde toon klinkt haar nu als hoon!

Voor de oogen van het koor doemt op een lange rij van andere smartlijdende vrouwen uit het verleden. Allen moesten in ongeweten tragische schuld diep-smartlijk te gronde gaan. De grijsaards schouwen met ontzetting in de afgronden van leed, dat de mensch over zich zelf brengt door zijn eigen natuur.

Nu nadert een conflict tusschen koninklijke en geestelijke macht» De oude blinde ziener Teiresias komt op, door een knaap geleid. Hij heeft een hoogere intuïtie. Hij ziet den samenhang in den kosmos, daar hij de teekenen verstaat. Als deze voor 's konings daad

ongunstig blijken te zijn, komt hij vol verontwaardiging in verzet tegen de inmenging van den priester. Er vallen bittere woorden over en weer, die eindigen met een schrikkelijke voorspelling van Teiresias, welke diepen indruk op den koning maakt. In radelooze angst volgt hij den raad van het koor op om zijn daad ongedaan te maken en Antigone uit haar grafkerker te verlossen. In de hoogste nood komt de bezinning te laat. Maar het koor weet dit niet; het voelt de namelooze angst en bezorgdheid wijken en geeft uiting aan de verdrukte jubelstemming. Met verdubbelde kracht breekt zij door in de Bacchische reidans, waarvan het meesleepende slot luidt:

„Reivoerder, gij, van 't gloedsidd'rend gesternte,
 Leider der bruisende nachtelijke hymnen,
 O, Zeus-ontsproot'ne, kom met Uw scharen,
 Die lust-bezeten, nachtlang U dansen
 In dronken vervoering!
 Opperste, Heerscher, Verschijn! Iacchos!”

Dan komt de bode met zijn somber verhaal, juist als de koningsvrouwe Eurydike uit het paleis komt.

BODE, KOOR.

BODE. Omwoners, gij, van Kadmos' burcht en Amphions,
 Daar is geen leven van een stervling, dat ik zou,
 't Zij prijzen of misprijzen, eer het ging ten eind.
 Want stadig beurt het Lot omhoog, of buigt temeer
 De stervelingen alle in voor- en tegenspoed.
 En geen die kan voorspellen 's menschen levensloop.
 Want Kreon was benijdenswaard, naar 't mij eens leek,
 Van vijanden bevrijdend dit Kadmeesche land,
 En, krijgend over 't rijk de volle heerschappij,
 Regeerde hij 't, ombloed van eelgeboren zaad.
 En nu is alles hem ontzonden. Want een man,
 Die alle vreugde prijsgeeft, acht ik niet, dat leeft.
 Maar zoo een dunkt mij veeleer als een levend lijk.
 Hij moog' in overvloed dan leven in zijn huis,
 En voeren vorstelijken staat, maar is de vreugd
 Hem verre—wel, dan is ook al het andre mij
 Nog minder waard dan schaduw— niets is 't bij de vreugd.

KOOR. Wat komt gij brengen voor nieuw leed van 't koningshuis?

- BODE. Dood zijn ze. En die leven zijn van 't sterven schuld.
- KOOR. En wie is moordenaar? Wie de gemoorde? Spreek!
- BODE. 't Is Haemon, die temeergeveld ligt in zijn bloed.
- KOOR. Wat zegt ge? Door zijn Vaders of door eigen hand?
- BODE. Door eigen, uit zichzelf, vol wrok om Vaders daad.
- KOOR. O ziener, hoezeer maakt gij uw voorspelling waar.
- BODE. Daar 't zoo gesteld is, moet er verder raad geschaft.
- KOOR. Daar zie ik naaderen Kreons gade, Eurydike.
D'ongelukzaal'ge. Misschien komt zij uit 't paleis
De naam haars zoons vernemend — of 't kan toeval zijn.
- EURYD. Gij, burgers, hier verzameld, ik vernam 't verhaal,
Toen 'k naar den uitgang schreed om tot haar, de godin
Pallas Athene met mijn offerbeên te gaan.
En 't slot ontgrendlend om te openen de poort,
Vang ik de tijding van deez' rampspoed van ons huis
In de ooren. Van ontzetting leun ik achteruit
Tegen de dienaressen en bezwijk van schrik.
Maar welk 't verhaal ook zij, zegt 't mij opnieuw,
Want, onervaren niet in leed, aanhoor ik u.
- BODE. Ik zag 't, geliefde Vrouwe en ik zeg het u,
En van de waarheid laat ik u geen woord terzij.
Wat toch zou ik verzachten, wetend, dat ik dra
Een leugenaar zou blijken? 't Juiste is waarheid steeds.
Ik volgde als geleider uw Heer echtgenoot
Naar 't verste deel der vlakke, waar erbarmingloos
Verscheurd door honden 't lijk van Polyneikes lag.
Wij smeekten Pluto en wegwaakster Hecate
Genadig van ons af te weren hunnen toom,
En na de reiniging hebben wij toen verbrand
Op versch-geplukte tak, wat van hem over was.
Een tombe, hooggekruind, van vaderlandschen grond,
Wierpen we op en liepen dan naar 't geplaveid,
Hol, steenen bruidsvertrek van 't meisje, Hades' bruid.
Daar hoorde een van ons een luide jammerkreet
Van verre klinken uit het ongewijd verblijf,
En komt het aanstonds melden Kreon, zijnen Heer.
Reeds vaag dringt tot hem door een onheilvolle kreet,
Steeds naderkomend en uitgillend stoot hij uit
Deez' zware klacht: Wee mij, rampzaal'ge, ben 'k profeet?

Is wat ik voorvoel juist en ga 'k den zwaarsten gang
 Van alle gangen, die ik in mijn leven deed?
 Klank van mijn zoons stem treft mijn ooren. Mannen,

[voort!

Gaat sneller voorwaarts, stelt u haastig op naast 't graf,
 En spiedt, indringend tot de monding door een spleet
 Van uitgerukte steen, of 't waarlijk Haemon is,
 Wiens stem ik hier verneem, of dat m'een god misleidt.”
 Op des wanhoopten meesters aandrang spiedden wij
 En zagen, hoe heel achter in de grafzaal, diep,
 De jonkvrouw zich verhangen had aan linnen strik.
 En haar omvangend, knielde hij, de bruidegom,
 Weeklagend om de vroeg in 't graf gedaalde bruid,
 Zijn jammerlijke bruiloft en zijn vaders daad.
 En die, hem ziende, snelde onder weegeroep
 Naar binnen, op hem toe en luide roept hij uit:
 „Wat doe je, ongelukkige? Waar denk je aan?
 Welk gruwelijk onheil heeft verbijsterd je verstand?
 Kom mee naar buiten, jongen, ik bezweer het je!”
 Geen antwoord gevend, zwijgend gluurt de zoon hem aan
 Met woeste blikken, spuwt hem in 't gelaat en trekt
 De greep van 't zwaard. Zijn Vader, die naar buiten vlucht,
 Mist hij, dan op zichzelf vertoornd, stort zonder meer
 Hij met zijn zijde zich tot midden op het zwaard,
 En nog bij zinnen vlijt hij zich der liefste aan,
 En hijgt den laatsten adem uit, met feilen stroom
 Van bloed'ge druppels kleurend nog haar bleeke wang.
 Dood ligt hij bij de doode, 't droeve wijdingsfeest
 Des huwlijks vierende benee in Hades huis.
 Den menschen leerende, dat onberadenheid
 Het allergrootste kwaad der stervelingen is.

KOOR. Wat moet men daarvan denken? Onze Vrouwe ging
 Eer zij een woord, 't zij kwaad of goed, gesproken heeft.

BODE. Ikzelf ook sta verstomd. Maar 'k voed me met de hoop,
 Dat zij voor heel de stad om 't zware leed haars kinds
 Geen rouw wil steunen, liever onder eigen dak,
 Haar vrouwen voor wil gaan in 't huislijk rouwbetoon.
 Z'is wijs en oud genoeg, niets overijlds te doen.

KOOR. Ik weet niet, maar dit al te diepe zwijgen lijkt

- Mij even dreigend als uitzinnig rouwmisbaar.
 BODE. Wij zullen weldra weten of zij waarlijk bergt
 Iets heimlijk-onderdrukts in d'opgewonden borst,
 Door 't huis mee te betreen. Want wat gij zegt is waar,
 In al te groote zwijgzaamheid schuilt dreiging ook.
 (Bode af — Kreon verschijnt,
 Haemons lijk dragend).
 KOOR. Maar daar komt de Koning al zelve en houdt
 In eigene handen het duidelijk bewijs
 Van — als ik 't mag zeggen — door anderen niet,
 Maar eigen-veroorzaakte schuld.

KREON. KOOR.

KREON.

Strophe 1.

- Wee — de bittre nederlagen
 Van 't hardnekkig en verderven brengend dwaas verstand.
 Zie een moordnaar en verslaag'ne, bloedverwant.
 O, ellende mijner wijsheid.
 Kind, mijn kind, zoo jong nog en zoo vroeg —
 Deernis, deernis! —
 Heengegaan.
 Niet door jouw maar door mijn wanbeleid.
 KOOR. Wee — te laat schijnt gij, wat recht is, in te zien.
 KREON. Wee, wee
 Ik leer het in ellende. En het was dus toen,
 Dat mij een god met volle zwaarte trof,
 Mij heeft geslingerd op die wreede baan,
 En al mijn vreugde stampte in het stof.
 O, vruchteloos moeien van den sterveling!
 BODE. O, Meester, zooals een, die heeft in vast bezit,
 Houdt gij het eene leed in handen en in huis
 Zult gij dra binnengaan om 't andere te zien.
 KREON. Wat kan dan schrik'lijker nog zijn dan 't schrik'lijkste?
 BODE. De Vrouwe is dood. Vóór alles Moeder van haar zoon,
 vs. 1283 Deez'doode, stierf ze aan juist toegebrachte wond.
 vs. 1301 Bij 't altaar zonk ze zwaargetroffen neer, en wijl
 Haar oog verdonkerde, weeklaagde zij om 't lot,

't Roemrijke van den eerstgestorv'ne Megareus,
En dan om dezen tweeden zoon, ten laatste u
Vervloekend, bad ze doem den kindermoordenaar.

KREON. O, jammer, leed . . . .

Ontzetting jaagt m'op. Waarom trof mij niet
Iemand in 't hart met het vlijmscherpe zwaard?
Schipbreukeling, ik,
Ach, en in smartlijk' ellende vergaan.

BODE. Ja, daar z'u stervend met de schuld belast
En vloekt zoowel om d'eene als om d'andre dood.

KREON. Op welke wijze ontnam de zelfmoord 't leven haar?

BODE. Zij trof met eigen hand zichzelf in 't hart, zoodra
Ze 't luid bejammerd lot van haren zoon vernam.

KREON. Wee over mij — want alleen ik ben schuld,
Dit treft geen andre der stervelingen,
Want ik heb, ik heb u gedood,
Ik, nietswaardige,
Ik. bij de Waarheid!

Brengt dienaars mij weg, voert mij snel van hier,
Die niet meer besta, niets ben, minder dan niets.

KOOR. Uw raad is baat, wanneer er baat bestaat in smart,
Hoe korter 't is, hoe beter, 't schouwen van dit leed.

KREON. O, kom, o, kom,
Verschijn mij, o, dood, die het beste mij zijt,
Breng mij het eind. Kom, o, opperste Heer,
Laat mij aanschouwen geen nieuwe dag meer.

KOOR. Dat is toekomstig. Dit hier noodzaakt tot een daad.
Het aer bestieren zij, wier wet is 't albestier.

KREON. Wat ik het hevigst wensch, dat heb ik toch gesmeekt.

KOOR. Ach, smEEK en vraag nu niets. Want aan 't beschoren kwaad
Is geen ontkomen moog'lijk voor den sterveling.

KREON. Voert dan maar heen een vernietigde man,
Die, o, mijn zoon, niet vrijwillig je doodde,
En u ook niet — wee mij — ellend'ge, ik weet niet
Naar wien ik moet schouwen, waarop ik moet steunen,
Want alles is wankelend in mijne handen,
Ondragelijk Noodlot sloeg op mij neer.

(Hij laat het lijk neerzinken en wordt in het huis
gevoerd).

KOOR. (Alleen)

Bezonnenheid is het begin van 't geluk.
 En de goden ontzeg men den eerbied niet.
 't Vermetele woord des hoovaardigen leert,
 Wanneer hij het onder de slagen van 't lot
 In vernedering boet,
 Bezonnenheid nog aan de grijsheid.

Alkmaar.

J. HEMELRIJK
 en MARIE W. VOS.

Livius.

II.

Livius opent het 21^e boek met de aankondiging, dat hij de oorlog zal beschrijven 'maxime omnium memorabile, quae unquam gesta sint.' Wij kunnen ons voorstellen, welk een indruk deze woorden zullen hebben gemaakt op een belangstellende jonge Romein, die (kan het anders?) met klimmende spanning de eerste 20 boeken van de grote geschiedschrijver heeft gelezen. Hij weet, dat hij zich niet vervelen zal en zich steeds geboeid zal gevoelen. Hoe heeft niet dadelik in het begin Livius hem te pakken! 'et adeo varia fortuna belli ancepsque Mars fuit, ut propius periculum fuerint, qui vice-runt.'¹ Nog voordat Hannibal zelf op het toneel verschijnt, is al vermeld, dat hij als jongen van 9 jaar aan de Romeinen een onverzoenlike haat heeft gezworen. Maar reeds is de lezer verplaatst in Spanje, waar Hamilcar (*ingentis spiritus vir*) belangrijke veroveringen maakte. En eigenlijk kon men wel inzien, dat 'si diutius vixisset, Hamilcare duce Poenos arma Italiae inlaturos fuisse, quae Hannibale duce intulerunt.'² De dood van Hamilcar (*peropportuna!*) maakte dit echter onmogelijk, z'n schoonzoon Hasdrubal dient de Karthaagse zaak meer door politiek dan op het slagveld, wordt echter vermoord, en de soldaten roepen Hannibal tot veldheer uit.

¹ En zo wisselend was de krijgskans en zulk een spannend verloop had de oorlog, dat zij, die tenslotte de oorlog gewonnen hebben, het dichtst bij de ondergang zijn geweest.

² Dat, als hij langer had geleefd, Hamilcar met het Carthaagse leger Italië zou zijn binnetrokken, dat inderdaad onder Hannibal is opgetrokken.

Wel waarschuwt Hanno te Karthago voor deze keuze (een verstandige man, die Hanno!), 'sed, ut plerumque fit, maior pars meliorem vicit'¹ (een waar woord, dit laatste, bitter en waar). Hannibal treedt op: wat een prachtveldheer! Aan Livius ligt het zeker niet, wanneer de Romein bij het lezen hiervan niet een huivering door de leden gaat. Hij stuurt het regelrecht aan op een beleg van Saguntum. Wat doet Rome? Zag blijkbaar geen gevaar: 'Dum ea Romani parant consultantque, iam Saguntum summa vi oppugnabatur.'² Maar ze sturen gezanten: 'Dum Romani tempus terunt legationibus mittendis, Hannibal etc.'³ Saguntum valt. Nu krijgt men te Rome toch de schrik wel te pakken. 'Sub idem fere tempus et legati, qui redierant ab Carthagine Romam rettulerunt omnia hostilia esse, et Sagunti excidium nuntiatum est; tantusque simul maeror patres misericordiaeque sociorum peremptorum indigne et pudor non latius auxiliium et ira in Carthaginienses metusque de summa rerum cepit, velut si iam ad portas hostes essent, ut tot uno tempore motibus animi turbati trepidarent magis quam consulerent.'⁴ Ze verklaren de oorlog. Hanno doet nog zijn best de vrede te behouden, z'n succes is echter miniem.

Wanneer nu de Romeinen in Spanje bondgenoten zoeken, wijst men ze honend af: 'quae verecundia est, Romani, postulare vos, uti vestram Carthaginiensium amicitiae praeponamus, cum, qui id fecerunt, crudelius, quam Poenus hostis perdidit, vos socii prodideritis?'⁵ Als ze in Gallië verzoeken Hannibal de doortocht te weigeren (= de neutraliteit te handhaven?), lacht men ze uit. 'Adeo stolidi impudensque postulatio visa est censere, ne in Italiam trans-

¹ Maar, zooals het meestal gaat, moest de verstandigste partij het tegen de meerderheid afleggen.

² Terwijl de Romeinen met deze voorbereidende maatregelen bezig waren en beraadslagingen hielden, werd Saguntum reeds met alle geweld bestormd.

³ Terwijl de Romeinen hun tijd verdedden met het zenden van gezantschappen, gaf Hannibal enz.

⁴ Tegen dezelfde tijd ongeveer berichtten de gezanten, die van Carthago waren teruggekeerd, te Rome, dat men overal een vijandige houding aannam, en werd ook de val van S. gemeld; en tegelijk maakte zulk een droefheid zich van de senatoren meester en medelijden met de op schandelijke wijze gedode bondgenoten en schaamte omdat men geen hulp had gebracht en toom tegen de Carthagers en vrees over het hoogste goed, dat ze terwijl zo vele gemoedsbewegingen hen tegelijkertijd overvielen meer angstig heen en weer liepen dan raad schaften.

⁵ Hoe durft gij, Romeinen, de onbeschaamde eis te stellen, dat wij de vriendschap met u boven die met de Carthagers moeten verkiezen, hoewel gij hen, die dat gedaan hebben, als bondgenoten op wrede wijze hebt in de steek gelaten, dan de Puniese vijand ze heeft te gronde gericht?

mittant Galli bellum, ipsos id avertere in se agrosque suos pro alienis populandos obicere'.¹ Hannibal begint z'n opmars. Wat doet Rome? Eén consul vertrekt naar Sicilië en mogelijk naar Africa (daarvan zou vooreerst niet komen!), de ander moet trachten 'Hannibalem Italia arcere.' Vliegt hij niet naar de Ebro om Hannibal daar de overtocht te beletten? Hannibal is reeds deze rivier en ook de Pyrenaeën overgetrokken, voordat de Romeinen onder Scipio goed en wel onderweg zijn. Ja, als Scipio bij de mond van de Rhône komt 'vixdum satis credens Hannibalem superasse Pyrenaeos', komt hij tot de ontdekking, dat hij de Rhône al gaat overtrekken. Wat doet Scipio? Verspert hij Hannibal deze overtocht, of, als dat niet meer kan, maakt hij dan niet haastig rechtsomkeert om via Genua altans de Povlakte te bereiken en de bergpassen over de Alpen te bezetten? Hij zendt 300 ruiters; deze ontmoeten 500 Numidiese ruiters, die Hannibal na het oversteken van de Rhône (hoe spannend is niet deze overtocht, o. a. die der olifanten, beschreven!) ter verkenning had gezonden. De Romeinen brengen het er niet slecht af, maar — als Scipio drie dagen daarna (!) quadrato agmine (het klinkt bijna als een hoon!) de vijand wil opzoeken, is deze reeds lang verdwenen en bereidt zich al voor tot de geweldige beklimming van de Alpen. En 15 dagen later staat Hannibal in Italië. Hoe armzalig, ja hoe jammerlijk steken daarbij de krijgsverrichtingen der Romeinen af! Weliswaar heeft Hannibal ontzettende verliezen geleden, maar hij heeft strategies een geweldig voordeel behaald. En toch — hij is pas aan het begin. Na het ruitergevecht aan de Ticinus (hoe meesterlijk, die beide redevoeringen van Scipio en Hannibal vooraf!) en de slag bij de Trebia (hoe aanschouwelijk die hinderlaag van Mago) staan de zaken voor hem wel gunstiger, maar pas als hij na ontzettende ontberingen de Apenijnen is overgetrokken en Flaminius vernietigend heeft verslagen, neemt hij voor Rome een zeer gevaarlijke positie in. En hier is Livius wel in z'n volle kracht. Hoe weet hij ons die nederlaag als bijna verdiend te suggereren, zonder echter Hannibals talent aan te tasten. Want Flaminius was 'sine auspiciis' uit Rome vertrokken en buitendien een al te voortvarend man. Twee dingen in de ogen van een rechtgeaard Romein niet te verschonen. Hannibal trekt daar partij van. Deze consul, 'qui ne quieto quidem hoste ipse

---

¹ Zo dwaas en onbeschaamd vond men het te durven eisen, dat de Galliërs, om de oorlog niet naar Italië te verplaatsen, die zich zelf op de hals zouden halen, en dat ze hun akkers liever dan die van anderen aan de verwoesting zouden prijsgeven.

quieturus eraf'¹, tart en prikkelt hij door onder zijn ogen de Romeinse landerijen te brandschatten. Hij mist zijn doel niet. Wel zeker', roept Fl. uit: 'Immo Arretii ante moenia sedeamus; hic enim patria et penates sunt.' En toen de vaandeldrager het veldteken niet uit de grond kon trekken: 'Num litteras quoque' inquit 'ab senatu adfers, quae me rem gerere vetent? Abi, nuntia, effodiant signum, si ad convellendum manus prae metu obtorpuerint.'² De indruk te Rome na de nederlaag bij het Trasumeense meer is geweldig (22,7!) en bijna ten einde raad benoemen ze Fabius tot dictator. En inderdaad, deze bracht uitkomst. Met zijn befaamde 'sollers cunctatio' wist hij aan de nederlagenreeks een voorlopig einde te maken 'nullo loco, nisi quantum necessitas cogeret, fortunae se commisurus.'³ Hannibal voelt het, onmiddellijk. Maar nog groter rampen zouden volgen. Livius heeft de lijnen, volgens welke het drama zich zou ontwikkelen, voortreffelijk geschilderd. Een verstandige politiek als die van Fabius wilden de Romeinen niet. Die vond verzet. Allereerst van de magister equitum: 'Sed non Hannibalem magis infestum tam sanis consiliis habebat quam magistrum equitum, qui nihil aliud, quam quod impar eraf imperio, morae ad rem publicam praecipitandam habebat.'⁴ Ook dit verzet op zichzelf is meesterlijk getekend». Dit zijn de trappen: 'Ut vero, postquam ad Volturum flumen castra sunt posita, exurebatur amoenissimus Italiae ager villaeque passim incendiis fumabant, per iuga Massici montis Fabio ducente, tum prope de integro seditio accensa.' Minucius wil het niet verdragen: 'Spectatum huc, ut ad rem fruendam oculis, sociorum caedes et incendia venimus?'⁵ En tenslotte in de senaat en in

¹ in wiens aard het niet lag zich rustig te houden, zelfs wanneer de vijand zich rustig hield.

² Brengt gij misschien ook nog een brief van de senaat, waarin mij verboden wordt slag te leveren? Ga en zeg, dat zij het teken uit moeten graven, als hun handen door de angst te stijf zijn om het uit de grond te trekken.

³ niet van plan zich ergens aan het geluk toe te vertrouwen, tenzij de nood hem daartoe dwong.

⁴ De magister equitum echter bleek een nog gevaarlijker vijand van zulk een verstandige taktiek te zijn dan Hannibal; en voor deze m. e. bestond er maar één beletsel om de staat in 't verderf te storten, n.l. dat hij in gezag niet tegen de dictator was opgewassen.

⁵ Toen echter, nadat bij de Voltumus het kamp was opgeslagen, het schoonste land van Italië voortdurend in brand stond en de landgoederen overal rookten door het vuur, terwijl Fabius zijn leger voerde over de toppen van den berg Massicus, is bijna opnieuw het oproer ontbrand'. . . 'Zijn wij hier gekomen, om onze ogen als aan een schouwspel te verlustigen, n.l. de moord op onze bondgenoten en het verbranden hunner bezittingen?'

de contio: 'cum laeta civitate dictator unus nihil nec famae nec litteris crederet et, ut vera omnia essent, secunda se magis quam adversa timere diceret, tum M. Metilius tribunus plebis id enimvero ferendum esse negat.'¹ Het gevolg is, dat dictator en magister equitum in gezag worden gelijkgesteld. Hoe trots is nu Minucius: 'Minucius vero, cum iam ante vix tolerabilis fuisset rebus secundis ac favore vulgi, turn utique immodice immodesteque non Hannibale magis victo ab se quam Q. Fabio gloriari.'² Maar ze raken weer verzoend en het onheil blijft nog even afgewend. Ook de volgende consuls bewaren Rome voor verdere rampen. Bij de dan volgende verkiezingen is het echter maar al te duidelijk, dat het verkeerd zou gaan. En de consul Paulus weet Fabius, die hem zeer welsprekend heeft aangeraden zijn collega M. Terentius Varro tot bezadigd optreden te dwingen, niet anders te antwoorden dan 'ea, quae diceret magis vera quam facilia factu esse. Dictator! magistrum equitum intolerabilem fuisse; quid consuli adversus collegam seditiosum ac temerarium virium atque auctoritatis fore?'³ Dat dit uitloopt op de slag bij Cannae verwondert niemand meer, en men heeft het slot van het 22^e boek bereikt na een verhaal dat men vanaf het begin van het 21^e als een roman heeft kunnen lezen. Onze jonge Romein altans.

Is het zo onmogelijk ons te verplaatsen in de gedachten van zulk een lezer? Ik vind van niet. Natuurlijk, wij kunnen niet in dat tempo lezen, wij hebben ook de boeken van 10—20 niet meer, en wij zijn geen Romeinen. Maar toch, onze belangstelling voor dit belangrijke stuk geschiedenis kan even groot zijn, vooral wanneer het zo beschreven is. En men kan er geen caput van missen. Een bloemlezing uit deze boeken is daarom onmogelijk, omdat men alle capita bijna even goed kan nemen en even slecht kan missen.

Leeuwarden.

S. WARTENA.

¹ Toen temidden der verheugde burgers alleen de dictator geen geloof wilde hechten aan het gerucht, noch aan de brief en zeide, dat, al was alles waar, hij voorspoed nog meer dan tegenspoed vreesde, toen riep de volks-tribuun M. Metilius uit, dat dit toch waarlijk niet langer geduld kon worden.

² Hoewel Minucius ook van te voren reeds vrijwel onuitstaanbaar was geweest door zijn voorspoed en sympathie van het volk, ging hij zich toen eerst recht op overdreven en onbescheiden wijze er op beroemen, dat niet alleen Hanmbal, maar zelfs Q. Fabius door hem was overwonnen.

³ dat, wat F. zeide, wel waar was maar alles behalve gemakkelijk te doen: Hij, F. als dictator, had het nauweliks met de mag. eq. kunnen klaarspelen; welke macht en welk gezag had hij (P.) dan als consul tegenover een woel-ziek en onbezonnen collega?

Mythologie op het komisch tooneel.

Dat de oude Grieken wel graag eens een loopje namen met hun eigen mythologische verhalen, is bekend genoeg. Reeds Homerus blijkt voor de komische zijde der Olympische samenleving niet ongevoelig, en toen in de 5^e eeuw de tragedie de goden en heroën ten tooneele bracht, bleef ook het blijspel niet achter en stak zoo nu en dan de oude mythen en legenden in het komisch kleed, dat bij zijn genre paste. Verval en afsterven der politieke komedie drong in de 4^e eeuw deze mythen-travestie, zooals men haar pleegt te noemen, meer naar den voorgrond: talrijke titels van stukken uit dien tijd bewijzen het.

Hoe echter aard, inrichting, opzet en geest van zulk een klucht geweest is, kan uit den titel alleen niet blijken. En buiten die titels is niets of zoo goed als niets bewaard, althans van de Grieksche origineelen. De latijnsche navolging echter geeft hier compensatie, zooals voor vele andere punten van het postklassieke blijspel. Maar nu is van zoo'n grieksch origineel een klein fragmentje teruggevonden, dat ons toont, hoe de Atheensche comicus, gebruik makend van motieven en opzet der tragedie, een dergelijke stof heeft aangepakt. Het is een stukje van een „Zeus' Geboorte”, Διὸς γοναί, gepubliceerd uit de *Papiri greci della Società Italiana*¹ en door Alfred Körte, een der beste kenners van het Grieksche blijspel, die het in den „Hermes”² besprak, vennoedenderwijze toegeschreven aan Philiskos, een Attisch blij speld ichter uit de 4e eeuw v. C. Als in een treurspel van Euripides zien we hier de vrouwelijke hoofdpersoon de expositie geven. Het is de godenmoeder Rheia, die aan het publiek verhaalt van den gruwelijken kinderverslinder Kronos; zooals aan Laios in de Thebaansche Oidipus-legende is ook aan hém door Apollo aangezegd, dat hij ten val zal komen door de gewelddadigheid van zijn eigen zoon. Maar de ijselijke trekken van het verhaal zijn op komische wijze verzacht. Kronos „verzwelgt” zijn kinderen, maar niet op de traditioneele manier. Hij is, naar het schijnt, een oude verpierewaaide doordraaier, die de arme bloedjes in het naaste land over de grens, in Megara, verkoopt, nu ja uit vrees voor het orakel, maar de opbrengst verbrast hij. En Apollo's profetie is geen waarschuwing, als aan Laios, maar de wraakneming van den gierigen rijkwaard tegen een achterstalligen schuldenaar,

¹ Bulletin de la Soc. Archéol. d'Alexandrie N° 25.   ² 1930,4.

die hem een leening van twee kwartjes niet heeft kunnen of willen restitueeren. Dat heeft de comicus zoo bedacht, geleid door de dubbelzinnigheid van het woord χρῆσαι, dat — amusant genoeg — zoowel „profeteeren” beteekent als „ter leen geven”. Met een niet-onvermakelijk anachronisme laat hij den rijken orakelgod, die twee generaties jonger is dan Kronos, als zijn karigen geldschietter optreden, zooals hij ook Rheia onbekommerd laat vloeken met den naam van den nog ongebooren Zeus en plechtstatiglijk een gemeenplaats citeeren van den groeten Sophokles.

τί οὖν ἐμοὶ τούτων μέλει, φαίη τις ἂν
 ὑμῶν· ἐγὼ δ' ἔρῳ τὸ Σοφοκλέους ἔπος·
 'πέπονθα δεινά'. πάντα μοι γέρων Κρόνος
 τὰ παιδί' ἐκπίνει τε καὶ κατεσθίει,
 5 ἐμοὶ δὲ τούτων προσδίδωσιν οὐδὲ ἓν,
 ἀλλ' αὐτὸς ἔρδει χειρὶ καὶ Μέγαράδ' ἄγων
 ὅ τι ἂν τέκω ἴγῳ τοῦτο πωλῶν ἐσθίει.
 δέδοικε γὰρ τὸν χρησμὸν ὥσπερ κῦνα κακὴν.
 ἔχρησε γὰρ Κρόνω ποθ' Ἀπόλλων . . . δραχμὴν,
 10 κᾶτ' οὐκ ἀπέλαβε. ταῦτα δὴ θυμὸν πνέων
 ἑτέραν ἔχρησεν . . . οὐκέτι δραχμῶν ἐξερῶν,
 οὐ σκευάρια, μὰ τὸν Δί', οὐδὲ χρήματα,
 ἐκ τῆς βασιλείας δ' ἐκπεσεῖν ὑπὸ παιδίου.
 τοῦτ' οὖν δεδοικῶς πάντα καταπίνει τέκνα.¹

„Nou ja, en wat gaat mij dat eiglijk aan?”
 Zul jullie zeggen, maar ik zeg met Sophokles:
 „Wat gaat mij gruwlijks aan!” De oude Kronos-vaer
 Verzwelgt, verzuipt mijn kindren allemaal,
 En mij geeft hij geen ziertje daarvan mee,
 Maar roert zijn hand alléén: brengt, wat ik voortbreng, weg
 Naar Megara, verkoopt het daar, en vreet het op.
 't Orakel, weet je, vreest hij als een kwade teef.
 Apollo naamlijk gaf weleer aan Kronos-vaer . . .
 Een halve pop te leen en kreeg die niet terug.
 En brieschende van woede gaf hij hem daarom

¹ Natuurlijk is het fragmentje gehavend, zooals een goede papyrus past, maar de gaatjes zijn klein en met vrij groote zekerheid te stoppen, uitgezonderd in vs. 11. Daar staat: ἐτέραν ἔχρησε . . . . δρα . μω . . ξ ~ ~ . Een volkomen aannemelijke aanvulling ontbreekt nog. Het boven gegevene berust op de onderstelling, dat Apollo zijn mond als beurs gebruikt (vgl. Aristoph. Eccles. 818).

Een tweede halve . . . niet meer, uit zijn mond gevischt,
 Geen kookgerei, bij Zeus, geen waar, maar 'n profetie,
 Dat hem zijn zoontje zoude stooten van zijn troon.
 Uit angst daarvoor zwelgt hij dus al de kinders op.

W. K.

Vroom bedrog.

In het jaar 181 v. Chr. werd er graafwerk verricht aan den voet van het Janiculum op een stuk grond, dat aan L. Petillius toebehoorde, die van zijn beroep scriba was, commies op een regeeringsbureau. Men stootte daarbij op twee kisten van steen, acht voet lang ieder bij vier breed; de deksels waren stevig dichtgemaakt met lood. Op ieder van beide kisten stond met Latijnsche en met Grieksche letters geschreven, dat in de eene Numa Pompilius, zoon van Pompo, Koning der Romeinen, begraven was, dat in de andere boeken van Numa Pompilius lagen, — een vondst, die dus ruim vijf eeuwen oud moest zijn.

De eigenaar raadpleegt zijn vrienden en besluit op algemeen verlangen de kisten te openen. De eene met het opschrift, dat Koning Numa daarin begraven was, bleek ledig zonder eenig spoor van een menschelijk lichaam of wat ook; alles was totaal vergaan na een proces van zooveel eeuwen.

In de andere lagen twee bundels, ieder van zeven boeken, in linnen met was bestreken gewikkeld, niet alleen gaaf, maar naar het zich liet aanzien, vrij jong.

De zeven latijnsche behandelden het priesterlijk recht, de zeven Grieksche een wijsgeerig stelsel, dat uit den tijd van Numa kon stammen. Een van Livius' bronnen, Valerius Antias, zegt uitdrukkelijk, dat zij de leer van Pythagoras bevatten, maar, naar Livius meent, doet hij dat om geloofwaardig te schijnen, door zich met een evidenten leugen aan te sluiten bij de algemeen gangbare opvatting, dat Numa een leerling van Pythagoras zou geweest zijn.

Eerst zijn de boeken gelezen door de vrienden, die bij het geval aanwezig waren; toen zij daarna door meer personen gelezen en in wijder kring bekend werden, heeft Q. Petillius de praetor deze boeken L. Petillius afgenomen, omdat hij zelf ook nieuwsgierig was naar den inhoud. De beide Petillii waren goede bekenden, want, toen Quintus quaestor was, had hij Lucius in het gilde der scribae opge-

nomen. Toen Quintus een overzicht van den inhoud gekregen en bemerkte had, dat het grootste deel tot strekking had het godsdienstig geloof te ondermijnen, zeide hij tot Lucius, dat hij die boeken in het vuur zou gooien; maar dat hij hem voor hij dat deed, toestond te onderzoeken of hij eenig recht kon doen gelden of eenige hulp zich kon verschaffen om deze boeken terug te vorderen, en daarvan gebruik te maken; dat hij dat doen mocht met zijn volkomen instemming. De scriba wendt zich tot de volkstribunen, deze verwijzende zaak naar den Senaat. De praetor verklaarde zich bereid onder eede te verzekeren, dat deze boeken niet mochten gelezen en bewaard worden. De Senaat achtte de verklaring van den praetor voldoende; zoo spoedig mogelijk moesten de boeken op het Comitium verbrand worden; den eigenaar moest een bedrag als schadevergoeding uitbetaald worden, zoo groot als de praetor en de meerderheid der volkstribunen bepalen zou.

Dit bedrag heeft de commies afgewezen.

De boeken zijn op het Comitium door offerknechten ten aan*schouwe van het volk verbrand. (Livius 40.29).

Aan dit verhaal moesten de heeren eens denken, die in de *Mer-cure de France* nog steeds over Glazel redetwisten.

E. S.
